

*****

ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

*****

УДК УДК 001.891.3–37.025"313"159.8.–057.4

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГА

Афанасьєва Т.О.

I. Вступ

Психологічний супровід передбачає створення орієнтовного поля професійного розвитку психолога, формування професійного "Я", підтримку об'єктивної самооцінки, оперативну допомогу, саморегуляцію життєдіяльності, освоєння технологій професійного самозбереження.

Розвиток студента-психолога як особистості, як суб'єкта діяльності є найважливішою метою професійної освіти й може розглядатися як його системоутворювальний фактор. Професійна школа як соціальний інститут повинна готувати свого випускника до майбутнього професійного життя. Становлення психолога обов'язково передбачає розвиток: професійної самосвідомості; професійного мислення; емоційно-вольової сфери; позитивного ставлення до світу й до себе; самостійності, автономності й упевненості в собі; професійно важливих якостей. Отже, це і є завданнями психологічного супроводу професійного розвитку психолога у ВНЗ.

II. Постановка завдання

Метою нашої статті є дослідження напрямів психологічного супроводу професійного розвитку психолога. Для досягнення мети необхідно виконати завдання, яке полягає у виявленні особливостей кожного з напрямів психологічного супроводу.

III. Результати

Вирішення завдань навчання психологів у вищій школі співвідноситься з етапами професійного навчання: адаптації, інтенсифікації й ідентифікації.

На етапі адаптації колишні школярі (першокурсники) пристосовуються до умов і змісту професійно-освітнього процесу, вони засвоюють нову соціальну роль, налагоджують відносини один з одним і з педагогами. Провідною діяльністю є навчально-пізнавальна, яка значно відрізняється від колишньої. Психічне напруження, невпевненість свідчать про необхідність психічного забезпечення адаптації студента-психолога [2]. Своєчасний психологічний супровід знімає психологічний дискомфорт, запобігає розвитку навчально-професійної дезадаптації, яка може призвести до деструкти-

вної поведінки студента, незадоволеності навчально-професійної діяльності.

Психологічний супровід полягає в наданні першокурсникам допомоги в адаптації до нових умов життєдіяльності. Тому найбільш ефективними напрямками психологічного супроводу психолога-першокурсника є такі:

- діагностика готовності до навчально-пізнавальної діяльності, мотивів навчання, адаптації;
- допомога в розвитку самоорганізації: навчальних умінь і регуляції своєї життєдіяльності;
- психологічна підтримка першокурсників у подоланні труднощів самостійного життя й установленні комфортних відносин між однокурсниками та педагогами;
- консультування першокурсників, що розчарувалися в обраній спеціальності;
- тренінгова робота щодо адаптації першокурсників.

Психологічними критеріями успішного проходження цього етапу є адаптація до навчально-пізнавального середовища, особистісне самовизначення й вироблення нового стилю життєдіяльності.

На етапі інтенсифікації відбувається розвиток загальних і спеціальних здібностей студентів-психологів, мислення, емоційно-вольової регуляції, відповідальності за свій розвиток, самостійності. Провідна діяльність – науково-пізнавальна [3].

Напрямами психологічного супроводу є такі:

- розвивальна діагностика, яка дає змогу використовувати результати діагностики для стимулювання потреб студентів у самопізнанні, самовдосконаленні, професійному розвитку. Також завдяки розвивальній психодіагностиці можна виявити кризи, недостатній рівень розвитку професійно важливих якостей, здібностей з метою корекції професійно-психологічного профілю особистості;
- діагностика навчальної мотивації, рівня рефлексивності, Я-концепції;
- надання допомоги, підтримки у вирішенні проблем відносин з одногрупниками й педагогами;

- оволодіння копінг-стратегіями: аналіз власної навчально-професійної ситуації, що полягає в когнітивному оцінюванні ситуації навчально-професійної діяльності (виявлення бар'єрів, аналіз власної кризи "розчарування"); оволодіння навичками саморегуляції; розвиток вміння самоорганізовуватися (керувати власним часом через визначення основних цілей і завдань власної навчально-професійної діяльності на певний період);
- рефлексія професійної біографії й розробка альтернативних сценаріїв подальшого професійного розвитку;
- індивідуальне та групове консультування;
- корекція особистісного профілю;
- тренінгова робота щодо професійної самосвідомості;
- рефлепрактикум.

Психологічними критеріями продуктивності психологічного супроводу на етапі інтенсифікації студента є інтенсивний особистісний і професійний розвиток, ідентичність, оптимістична позиція, парадигмальне самовизначення, самопроекування, рефлексивність, критичність та гнучкість мислення, адекватний рівень самоповаги, позитивна внутрішня мотивація до навчально-професійної діяльності, самовдосконалення, здатність до вольової дії щодо подолання вад власного "Я" і навчально-професійних бар'єрів.

На завершальному етапі професійного навчання – ідентифікації – важливого значення набуває формування професійної ідентичності, готовності до майбутньої практичної діяльності психолога. З'являються нові цінності, що стають дедалі актуальнішими, пов'язані з матеріальним і сімейним становищем, працевлаштуванням. Відбувається поступова дезінтеграція навчальних колективів.

Напрямами психологічного супроводу на цьому етапі є:

- діагностика професійних здібностей;
- допомога в знаходженні професійного поля для реалізації себе;
- розвиток професійної ідентичності може бути забезпечений завдяки актуалізації механізмів ритуалізації та ідентифікації (участь психолога в конференціях, навчально-професійному об'єднанні, святкуванні Дня психолога і Дня психічного здоров'я);
- підтримка в знаходженні сенсу майбутньої професійної діяльності;
- консультування з питань пошуку роботи;
- допомога випускникам професійно самовизначитися;
- тренінгова робота щодо професійної ідентичності.

Психологічними критеріями успішного проходження цього етапу є ототожнення себе з майбутньою професією, формування готовності до неї, самовизначення (профе-

сійне, за спеціалізацією), самореалізація на рівні професійного навчання, професійна ідентичність, незалежність суджень, відносна стійкість, стабільність уявлення про себе як психолога, прийняття себе як особистості та фахівця; здатність до самопрезентації, адекватна самооцінка "Я" [2].

Одним з найбільш ефективних напрямів психологічного супроводу професійного розвитку психолога у ВНЗ на всіх його етапах, на наш погляд, є науково-дослідна діяльність, яка здійснюється в рамках науково-дослідного гуртка. Саме завдяки цьому напрямку формується й розвивається професійне мислення майбутнього психолога, творчі здібності в різноманітних формах професійної діяльності, студент набуває нових професійних знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей. У межах гуртка студенти мають можливість відчувати себе в ролі дослідника, тренера, постійно отримуючи зворотний зв'язок. Під час роботи науково-дослідного гуртка в студента є можливість відчувати себе психологом і колегою, адже спілкування під час роботи гуртка відбувається у неформальній обстановці на рівні "суб'єкт-суб'єктної" взаємодії, що, безсумнівно, сприяє розвитку в майбутнього психолога професійної ідентичності.

Метою науково-дослідного гуртка є супровід професійного розвитку психолога. Відповідно до мети визначимо завдання гуртка: 1) активізація наукової діяльності серед студентів-психологів; 2) організація науково-дослідної діяльності роботи студентів; 3) допомога в опануванні методів і прийомів експериментальних досліджень та психологічних технологій; 4) підготовка до участі в конкурсах студентських наукових робіт, студентських наукових конференцій, олімпіадах університету та інших ВНЗ; 5) організація балінтовської групи для студентів-психологів і психологів-випускників; 6) організація позааудиторної (самостійної) роботи студентів.

Умовно роботу науково-дослідного гуртка можна поділити на три види: дослідна робота, робота балінтовської групи, організація самостійної роботи.

Науково-дослідна робота передбачає організацію та проведення досліджень з обраної теми, де студенти освоюють аналітичні, пошукові й синтезуючі елементи наукової роботи, в результаті чого в них формуються навички проведення та узагальнення результатів дослідження, елементи критичного мислення й комплекс творчих здібностей особистості майбутнього психолога.

Під час проведення кожного дослідження студента-психолога супроводжують викладач, психолог (член гуртка), отримані результати обговорюються в групі. Важливою частиною є оформлення й захист дослідження в групі, що сприяє узагальненню матеріалу, розширенню світогляду, систематизації психологічних знань, підвищенню інтересу до науки всіх членів групи.

У результаті обговорення робіт на засіданнях науково-дослідного гуртка студенти-психологи навчаються вести дискусію, висловлювати свої думки з певної проблеми, відстоювати свою точку зору.

У процесі проведення наукових досліджень студенти здобувають певні знання, виробляють вміння та навички, а саме: планування дослідження, здійснення інформаційного пошуку за темою дослідження, вміння аналізувати й критично оцінювати отриману наукову інформацію, формування цілей і завдань дослідження, підбір та освоєння необхідних у роботі методів дослідження, створення бази даних, систематизація отриманих результатів, узагальнення результатів і формування висновків, оформлення даних у вигляді таблиць, графіків, підготовка матеріалу до презентації на конференціях.

В рамках науково-дослідного гуртка повинна функціонувати балінтовська група, де студенти взаємно навчаються, більш глибоко пізнають своє "Я". Її завданнями є розвиток навичок міжособистісного професійного спілкування, усвідомлення сліпих "білих плям" особистості, які блокують позитивні відносини з іншими, розширення професійного досвіду, психопрофілактика учасників групи, що заснована на можливості пророблення "невдалих" випадків у ситуації колегіальної підтримки.

На наш погляд, ця форма роботи психолога зі студентами є ефективною, адже вона: є не психотерапевтичною, а дискусійною, розвивальною, не викликає відчуття опору внаслідок рівних статусів учасників, сприяє підвищенню внутрішньокolleктивної єдності, професійному розвитку.

У групу входять 6–15 студентів (оптимально 8–12), які навчаються на різних курсах, учасниками можуть бути й випускники ВНЗ, які вже практикують. Основним принципом формування групи є добровільність об'єднання студентів, які готові до професійного розвитку й колегіальної взаємопідтримки. Зустрічі проводяться раз на тиждень тривалістю від однієї до трьох годин.

Предметом аналізу групи є обговорення ситуацій навчально-професійної діяльності: "вдалі" та "невдалі" ситуації, такі що тривають і були в минулому. Розповідь не обмежується й має вільну форму. Наприкінці психолог допомагає сформулювати запитання того, хто розповідав, таким чином, щоб воно було зрозумілим для інших. Потім учасники групи мають право поставити запитання учаснику, який представив ситуацію, а далі відповідають самі. Розгортається дискусія, протягом якої психолог узагальнює відповіді групи, викладає власну думку про ситуацію.

Робота групи закінчується розповіддю учасника, який представляв ситуацію, про свої відчуття й думки, тобто здійснюється рефлексивний аналіз.

Крім роботи в межах науково-дослідного гуртка, ми вважаємо за необхідне приділення особливої уваги самостійній роботі майбутніх психологів, а саме: конкурси, олімпіади, психологічний кінозал, День психолога, День психічного здоров'я, посвячення першокурсників у студентів за спеціальністю "Психологія". В організації цих заходів безпосередньо беруть участь самі студенти-психологи, що сприяє розвитку їх організаційних якостей, самоорганізації, які необхідні в подальшій професійній діяльності.

Роль самостійних форм навчальної роботи студентів для підготовки психолога дуже велика. Здійснюючи самостійну роботу, майбутній психолог не тільки здобуває додаткові знання, а й розвиває навички організації різних форм розумової діяльності, сприяє входженню в професійне співтовариство, сприяє самореалізації.

Виходячи з того, що технологія стимулювання мотивації участі студентів у науково-дослідній діяльності зростає за умови використання нетрадиційних форм і методів, що мають відповідний потенціал, ми пропонуємо використовувати дискусійні методи: фокус-групи, дебати, групові дискусії.

Фокус-групи – організація групового, фокусованого (напівстандартизованого) інтерв'ю, що проходить у формі групової дискусії й спрямоване на обмін учасниками ідеями, судженнями, думками із заданих тем. Ця форма роботи сприяє розвитку мотивації самоосвіти, вирішує завдання усвідомлення суперечностей, труднощів, пов'язаних з обговорюванням проблем, актуалізує здобуті знання, розвиває комунікативні якості майбутніх фахівців. Наявні структуровані дискусії, у яких задається тема для обговорення, а іноді чітко регламентується порядок проведення, і неструктуровані дискусії, у яких ведучий пасивний, теми вибирають самі учасники, час дискусії формально необмежений.

Особливою формою роботи є інтелектуальна гра, яка проводиться за певними правилами. Ця форма роботи вимагає підготовленості студентів. Дебати сприяють розвитку в студентів-психологів логічного й критичного мислення, розвиваються навички з організації своїх думок, навички самопрезентації, емпатія й терпимість до різних поглядів, здатність концентруватися на певній проблемі. Таким чином, студенти набувають навичок, необхідних для ефективного спілкування, вивчають, досліджують та аналізують важливі сучасні проблеми, синтезують знання.

Стимулювання дослідницької діяльності студентів є важливим аспектом професійної підготовки в навчальних закладах, тому що сприяє більш повному й цілеспрямованому набуттю студентами дослідницьких навичок, сприяє полегшенню процесу адаптації

до майбутньої професії психолога, вирішує питання особистісного розвитку студента й формування його готовності до майбутньої професійної діяльності.

Цей напрям роботи сприяє формуванню готовності психолога до професійної діяльності, адже завдяки можливості спілкуватися, висловлювати свою думку, вислуховувати інших задовольняє мотив афіліації; підтримка учасників групи сприяє розвитку мотиву досягнення. Створення проблемної ситуації та її обговорення сприяють розвитку рефлексивної готовності. Можливість здобути нові знання в неформальних умовах і випробувати теоретичні знання на практиці свідчить про розвиток змістовно-операційного компонента.

Робота в гуртку сприяє розвитку комунікабельності, формуванню навички самопрезентації. У студентів підвищується впевненість у своїх силах.

Також, крім зазначених нами напрямів психологічного супроводу, слід виокремити психопрофілактику, адже її застосування також доцільно на кожному з етапів професійної освіти психолога, особливо в кризові періоди, з метою запобігання деструктивних форм виходу з кризи. Сутність психопрофілактики полягає в створенні умов для запобігання ситуаціям, факторів, які викликають психологічну напругу, стреси, а також підвищення психологічної толерантності до них [4].

Цей напрям психологічного супроводу забезпечується взаємодією викладачів, психологів у рамках дисциплін, що вивчаються індивідуальної та групової психодіагностичної, консультативної, психокорекційної роботи.

Психологічна профілактика сприяє повноцінному професійному розвитку студента, запобігання можливим деструктивним формам виходу з криз, особистісних і між-

особистісних конфліктів, включаючи виробку рекомендацій щодо покращення професійних умов самореалізації, з урахуванням соціально-економічних відносин, що змінюються [1].

Головним завданням психопрофілактики є створення умов, які сприяють адекватному й компетентному реагуванню студента-психолога на складності, пов'язані з навчально-професійною діяльністю.

IV. Висновки

Дослідивши кожен з напрямів психологічного супроводу, ми можемо зробити висновок, що жоден з них не є універсальним, однак їх комплексне використання в системі психологічного супроводу дає змогу досягти стійкої зміни особистості студента не тільки в поведінкових стратегіях, а й на глибинному, оціночному рівні, адже завдяки їм можливе формування психологічної готовності. У результаті цього студент зможе сам вирішити свої проблеми і в майбутньому і вже не залежати від конкретної ситуації.

Література

1. Битянова М.Р. Работа с ребенком в образовательной среде: решение задач и проблем развития : науч.-метод. пособ. для психологов и педагогов / М.Р. Битянова. – М. : МГППУ, 2006. – 96 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студентов вузов / Э.Ф. Зеер. – М. : Мир, 2006. – 336 с.
3. Пряхников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Н.С. Пряхников, Е.Ю. Пряхникова. – [2-е изд., стер.]. – М. : Академия, 2004. – 408 с.
4. Сыманюк Э.Э. Психологические барьеры профессионального развития личности / Э.Э. Сыманюк. – М. : МПСИ, 2005. – 252 с.

Афанасьева Т.О. Основні напрями психологічного супроводу професійного розвитку психолога

Анотація. У статті розкрито основні напрями психологічного супроводу професійного розвитку психолога у вищому навчальному закладі. Проаналізовано специфіку впровадження технології психологічного супроводу на кожному з етапів навчання.

Ключеві слова: напрям психологічного супроводу, науково-дослідний гурток, студент-психолог.

Афанасьева Т.А. Основные направления психологического сопровождения профессионального развития психолога

Аннотация. В статье раскрыты основные направления психологического сопровождения профессионального развития психолога в высшем учебном заведении. Проанализирована специфика внедрения технологии психологического сопровождения на каждом этапе обучения.

Ключевые слова: направление психологического сопровождения, научно-исследовательский кружок, студент-психолог.

Afanasieva T. The basic directions of psychological support of professional development of the psychologist

Annotation. In this article the basic directions of psychological support of professional development of the psychologist in a high school are opened. Specificity of introduction of technology of psychological support at each grade level is analysed.

Key words: a direction of psychological support, a research circle, the student-psychologist.